

5. INTERPUNKCIJA

Veze između konektora i interpunkcije u ulozi tekstnih veznih sredstava u znanstvenom diskursu razmatrali smo u radu *Suodnos konektora i interpunkcije u hrvatskom i francuskom znanstvenom diskursu* i neobjavljenom doktorskom radu *Konektori i interpunkcija u hrvatskom i francuskom znanstvenom diskursu* te istaknuli uočene osobitosti i dodirne točke konektora i interpunkcije u tom tipu diskursu.

Interpunkcija je naziv za grafički sustav interpunkcijskih znakova. Interpunkcijski znakovi sastavni su dio svakoga pisanoga teksta. Kada je riječ o odnosu između teksta i interpunkcije, možemo govoriti o njihovoj međusobnoj uvjetovanosti. Bez teksta nema interpunkcijskih znakova, a isto tako vrijedi i obrnuto: ne može se zamisliti pisani tekst koji bi bio bez ijedne vrste interpunkcijskih znakova.²⁵ Interpunkcijski znakovi, baš kao i konektori, sudjeluju u organizaciji pisanoga teksta. I jedni i drugi upućuju na raznovrsne odnose među susljednim rečenicama u tekstu. Glavna razlika između konektora i interpunkcijskih znakova jest ta da su konektori jezične jedinice (riječi i izrazi) koje nalazimo kako u pisanim, tako i u govornim tekstovima. Interpunkcijski su znakovi grafički znakovi te pripadaju isključivo pisanome tekstu. Govorne nijanse koje mogu sadržati bitne razlike u smislu izrečenoga nastoje se prikazati i u pisani tekst prenijeti interpunkcijom. Na taj se način u pisanome tekstu pokušavaju izbjeći nejasnoće. U govorenome tekstu interpunkcijskim znakovima odgovaraju prozodijska sredstva, ponajprije pauza/stanka i intonacija. Malo je reći da interpunkcijski znakovi olakšavaju komunikaciju. Prisutnost ili odsutnost pojedinoga interpunkcijskoga znaka utječe na smisao rečenice i teksta. Osim toga interpunkcijski znakovi olakšavaju i ubrzavaju čitanje i razumijevanje pisanoga teksta. U nekim se slučajevima interpunkcija može smatrati «nultim konektorom». To možemo potkrijepiti činjenicom da interpunkcijski znakovi svojim organizacijskim djelovanjem među rečenicama teksta na neki način sudjeluju u uspostavljanju smisla teksta. Interpunkcijski znak točka, osim što odvaja rečenice teksta, može, neovisno

²⁵ Pjesnički su tekstovi pisani bez interpunkcijskih znakova iznimke. Primjerice Apollinaire je u svojim pjesmama ukinuo interpunkciju smatrajući da je pjesmi za tijek značenja dovoljan metar stiha.

o prisutnosti ili odsutnosti konektora, naznačavati različite odnose između dijelova teksta. Pokušat ćemo to zornije prikazati sljedećim tekstom:

Bio je jučer kod nas, dugo smo razgovarali i sve je sjelo na svoje mjesto. To nije sve: donio je i neke stare fotografije s naših zajedničkih ljetovanja!

Osim funkcije odvajanja, točka između rečenica u navedenome primjeru ima i funkciju izražavanja smisla suprotnosti i(li) dodavanja, bez obzira na odsutnost konektora *ali* ili *i* koji bi mogli stajati na početku druge rečenice. Prisutnost bi konektora *ali* ili *i* ipak pridonijela lakšemu razabiranjju odnosa između navedenih rečenica. Bez konektora točka u ovome primjeru postaje svojevrsni «nulti konektor».

5.1. Interpunkcija kao (zaseban) dio pravopisa

Kada se govori o interpunkciji neizbježno se govori i o pravopisu. Pravopis je nadređeni pojam (i termin) interpunkciji (uz opisivanje pravila pisanja interpunkcijskih znakova pravopis se bavi i drugim pitanjima poput pisanja velikoga slova, sastavljenoga, odvojenoga ili crticom odvojenoga pisanja riječi itd.), a i pravila pisanja interpunkcijskih znakova opisana su u pravopisu pojedinog jezika.

Ipak interpunkcijski se znakovi ne mogu i ne smiju poistovjetiti s pravopisnim znakovima. Drugim riječima, ne može se istovjetnom smatrati npr. uporaba točke za oznaku kraja rečenice (*U imenima ruralnih gospodarstava kao imenske kategorije javljaju se antroponim i toponim.*) i njezina uporaba u funkciji oznake skraćene riječi (FLUMINENSIA, god. 20 (2008) br. 2, str. 23-36). To se međutim često događa. *Rječnik stranih riječi* (Klaić 2007: 603) navodi da je interpunkcija rečenički znak, razgodak te se razlučuju dvije vrste interpunkcije: gramatička i logička (slobodna). Pri opisivanju dviju navedenih vrsta interpunkcije govori se o pravopisnim znakovima bez potrebne naznake o razlici između pravopisnih i interpunkcijskih znakova (*gramatička interpunkcija – način upotrebe pravopisnih znakova propisan određenim gramatičkim i pravopisnim pravilima*).

Naime pravopisni znakovi i interpunkcijski znakovi nisu istoznačnice: pojedini se znakovi upotrebljavaju i kao pravopisni i kao interpunkcijski te ih se često naziva pravopisnim znakovima u širem, odnosno užemu smislu, ovisno o pravopisnoj ili interpunkcijskoj uporabi.

Hrvatski pravopis (Babić i Mogaš 2011: 107): „*Jedni su pravopisni znakovi ujedno i razgodci. Razlika je među njima što razgodci služe za rastavljanje teksta na rečenice i rečenične dijelove, a pravopisni znakovi daju napisanomu druga značenja.*“

Radi lakšega razgraničenja interpunkcijskih i pravopisnih znakova podijelit ćemo ih u tri skupine:

- Interpunkcijski znakovi kojima se ne koristi kao pravopisnim znakovima (npr. točka-zarez)

- Pravopisni znakovi kojima se nikada ne koristi kao interpunkcijskim znakovima (npr. računski znakovi)
- Znakovi kojima se koristi i kao pravopisnim i kao interpunkcijskim (točka, zarez, dvotočka, zagrada, crta itd.)

5.2. Interpunkcijski znakovi u hrvatskim pravopisima

Za pravila o pisanju svih interpunkcijskih znakova, ali i definiciju interpunkcije te odnos interpunkcije i pravopisa u hrvatskome jeziku pogledali smo u tri, odnosno četiri pravopisa kako bismo mogli imati širok temelj za usporedbe i donošenje zaključaka. Navest ćemo ih kronološkim redom:

1. Anić, Vladimir, Silić, Josip: *Pravopis hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga, Novi Liber, 2001.
2. Anić, Vladimir: *Pravopisni priručnik*. Zagreb: Novi Liber, 2004.
3. Badurina, Lada, Marković, Ivan, Mićanović, Krešimir: *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Matica Hrvatska, 2007.
4. Babić, Stjepan, Moguš, Milan: *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga, 2011.

Hrvatski pravopis (2007: 47) ovako opisuje interpunkcijske znakove i njihovu ulogu:

„*Interpunkcijski znakovi – nazivani i rečeničnim znakovima ili razgocima*²⁶ – rečenični su i tekstni znakovi kojima se pisani tekst razdjeljuje, rastavlja (razgodi), te se njima uspostavljaju sintaktički odnosi unutar rečenice i teksta.“

Autori pravopisa nadalje ističu da se veliko početno slovo na početku rečenice i teksta, kao i različiti tipovi slova mogu smatrati interpunkcijskim znakovima. Među interpunkcijske znakove ubrajaju **točku, upitnik, uskličnik, zarez, točku-zarez, crtu, crte, dvotočku, navodnike, polunavodnike, zagrade, trotočku i kosu crtu**.

Pravopis hrvatskoga jezika (Anić i Silić 2001: 7) određuje pravopisne znakove kao pisane znakove kojima se obilježavaju pravopisni odnosi u tekstu. U pravopisne znakove ubrojani su: točka, točka-zarez, zarez, upitnik, uskličnik, dvotočka (dvotočje), trotočka (trotočje), zagrade ((), //, {}, []), navodnici, polunavodnici, crta, crte, crtica, dvostruka crtica, zvjezdica, eksponirani broj, apostrof, znakovi za naglaske, znak za duljinu i veliko slovo. Iz nabrojanih pravopisnih znakova u širem smislu izdvojeni su pravopisni znakovi u užemu smislu koji se još nazivaju i interpunkcijskim znakovima ili razgocima: **točka, točka-zarez, zarez, dvotočka, upitnik, uskličnik,**

²⁶ Termin *razgodak* prvi se put javlja u Šulekovu *Rječniku znanstvenoga nazivlja* 1874. (Babić 2005: 69).

crta, crte, dvostruka crtica i zagrade. Ovaj se pravopis hrvatskoga jezika, u odnosu na ostale odabrane i analizirane pravopise hrvatskoga jezika, ističe svojim pristupom pitanjima pravopisnih i/ili interpunkcijskih znakova: o interpunkcijskim znakovima općenito, a i o svakome interpunkcijskome znaku ponaosob, progovara unutar veće kategorije pravopisnih znakova, dok pravopisi hrvatskoga jezika iz 2004., 2007. i 2011. posvećuju posebna poglavlja prvo interpunkcijskim, a zatim pravopisnim znakovima, pri čemu se oni znakovi kojima se koristi i kao interpunkcijskim i kao pravopisnim javljaju i bivaju objašnjeni na obama mjestima.

Prema *Pravopisnom priručniku* (Anić: 2004, 69-82) znakovi interpunkcije u hrvatskome su jeziku:

točka (.), točka-zarez (;), zarez (,), upitnik (?), uskličnik (!), dvotočka (:), trotočka (...), zagrade (), { }, [], < >, //, navodnici («...»), polunavodnici ('...'), crta (-), crte (- ... -), spojnica (-), kosa crta (/), dvostruka crtica (=) i veliko slovo.

Na prvi se pogled uočava razlika u popisu interpunkcijskih znakova između pravopisa hrvatskoga jezika iz 2007. i 2004. U pravopisu iz 2007. ne navode se kao interpunkcijski znakovi dvostruka crtica i spojnica. U nastavku će se vidjeti je li takvo izostavljanje opravdano.

U tzv. Matičinu se pravopisu (2007.) o interpunkcijskim znakovima govori i kao o pravopisnim znakovima u užemu smislu, a navode se **točka, zarez, crta, zagrade, dvotočka i kosa crta** kao interpunkcijski znakovi koji se rabe i kao pravopisni znakovi, što dovodi do toga da se i jedni i drugi (znakovi) nazivaju pravopisnim znakovima.

Hrvatski pravopis (2011: 78) nabraja ove interpunkcijske znakove: **točka, upitnik, uskličnik, zarez, točka sa zarezom, dvotočje, crtica, spojnica, trotočje, višetočje, navodnici („“), navodnici (« ») polunavodnici, zagrade, kosa crtica.**

Radi bolje preglednosti i lakšega uočavanja razlika donosimo pregled interpunkcijskih znakova kojima se koristi u hrvatskome jeziku prema četirima različitim pravopisima hrvatskoga jezika (2001, 2004, 2007 i 2011).

Tablica 2: prikaz interpunkcijskih znakova prema četirima pravopisima hrvatskoga jezika (Anić i Silić 2001), (Anić 2004), (Badurina, Marković i Mićanović 2007), (Babić i Moguš 2011)

AS 2001.	A 2004.	BMM 2007.	BM 2011.
10 ²⁷	16	15	14
Točka	Točka	Točka	Točka
Točka-zarez	Točka-zarez	Točka-zarez	Točka sa zarezom

²⁷ Broj interpunkcijskih znakova navedenih u pravopisu.

Zarez	Zarez	Zarez	Zarez
Uskličnik	Uskličnik	Uskličnik	Uskličnik
Upitnik	Upitnik	Upitnik	Upitnik
Dvotočka	Dvotočka	Dvotočka	Dvotočje
Crta	Crta	Crta	Crtica
Crte	Crte	Crte	-
Zagrade	Zagrade	Zagrade	Zagrade
Dvostruka crtica	Dvostruka crtica	-	-
-	Polunavodnici	Polunavodnici	Polunavodnici
-	Navodnici	Navodnici	Navodnici („“), (« »)
-	Trotočka	Trotočka	Trotočje
-	Spojnicica	-	Spojnicica
-	Kosa crta	Kosa crta	Kosa crtica
-	Veliko slovo	Veliko početno slovo ²⁸	-
-	-	Različiti tipovi slova ²⁹	-
-	-	-	Višetočje

Tek je iz tabličnoga prikaza vidljiv sav raspon razlika na koje smo naišli u odabranim pravopisima hrvatskoga jezika. Na popisu pravopisa iz 2001. nalazi se deset zasebnih jedinica, a na popisu pravopisnoga priručnika iz 2004. čak 16 zasebnih grafičkih jedinica. Pravopis iz 2007. na svoj popis uvrštava 15 interpunkcijskih znakova, a pravopis iz 2011. donosi 14 interpunkcijskih znakova. Sva četiri pravopisa u interpunkcijske znakove svrstavaju točku, točku-zarez, zarez, dvotočku, upitnik, uskličnik, crtu, crte i zagrade. Višetočje (.....) se kao interpunkcijski znak spominje samo u pravopisu hrvatskoga jezika iz 2011. Veliko se slovo kao interpunkcijski znak javlja samo na popisu pravopisnoga priručnika, ali se u pravopisu iz 2007. napominje da se veliko slovo i različiti tipovi slova mogu

²⁸ Autori pravopisa navode da se veliko početno slovo i različiti tipovi slova mogu smatrati interpunkcijskim znakovima iz čega proizlazi njihovo sekundarno (rubno) mjesto u odnosu na ostale navedene interpunkcijske znakove.

²⁹ Ibid.

također smatrati interpunkcijskim znakovima. Pravopis iz 2001. veliko slovo ubraja u pravopisne, a ne u interpunkcijske znakove.

Spojnica, tj. crtica prisutna je na popisima pravopisa iz 2004. i 2011., a nema je na popisima pravopisa iz 2001. i 2011. Kosa se crta jedino prema pravopisu iz 2001. ne ubraja u interpunkcijske znakove, jednako kao ni navodnici ni polunavodnici koji se smatraju pravopisnim znakovima. Dvostruka se crtica kao interpunkcijski znak javlja samo u dvama pravopisima (Anić i Silić 2001 te Anić 2004).

„Dvostruka crtica kao pravopisni znak u užem smislu pokazuje, kao i crtica, da njome rastavljeni elementi čine posebnu jedinicu (cjelinu).“ (Anić i Silić 2001: 82)

Smatramo da navedeni opis uporabe dvostruke crtice isključuje mogućnost njezine uporabe kao interpunkcijskoga znaka: takvo mišljenje omogućeno je njezinim izjednačavanjem sa crticom koja sama nije na popisu interpunkcijskih znakova istoga toga pravopisa.

Nesrazmjeru u popisu interpunkcijskih znakova pogoduje činjenica da se pojedinim znakovima katkada koristi kao interpunkcijskim, a katkada kao pravopisnim. Njihova višefunkcionalnost može dovesti do zabune. Ako kao kriterij razdiobe uzmemo definiciju da interpunkcijski znakovi rastavljaju tekst na rečenice i rečenične dijelove, onda crticu (spojnicu) nikako ne možemo ubrojiti u interpunkcijske znakove. Kosa crta jest interpunkcijski znak, ali samo kada se piše pri međusobnome odjeljivanju stihova ako se pišu u vodoravnome slijedu. Trotočku je potrebno uvrstiti na popis interpunkcijskih znakova.

5. 3. Interpunkcija u francuskim gramatikama

Pravila pisanja interpunkcijskih znakova i određenje njihovih glavnih funkcija u francuskome jeziku potražili smo u sljedećim knjigama:

1. Grevisse, Maurice: *Le bon usage*. Paris-Gembloux: Editions Duculot, 1980
2. Riegel, Martin, Pellat, Jean-Christophe, Rioul, René: *Grammaire méthodique du français*. Paris: Presses Universitaires de France, 1999.
3. Catach, Nina: *La ponctuation*. Paris: Presses Universitaires de France, 1996.
4. Drillon, Jacques: *Traité de la ponctuation française*. Paris: Éditions Gallimard, 1991.

U nastavku rada iznijet ćemo pojedina razmišljanja Nine Catch (1996) i Jacquesa Drillona (1991) o interpunkciji, odnosno o njezinoj definiciji, funkciji, povijesti, važnosti, pravilima uporabe i primjeni interpunkcijskih znakova.

Catach govori o razlici u poimanju interpunkcije u širemu i užemu smislu. Interpunkcija u širemu smislu ili *la mise en page* (Catach 1996: 7-8) obuhvaća uz

same interpunkcijske znakove sve tipografske postupke isticanja dijelova teksta, naslove, margine, izbor slova, podjelu na poglavlja i odlomke. U užemu smislu interpunkcijom se smatra petnaestak grafičkih znakova koji razdvajaju (zarez, točka-zarez, točka, uskličnik, upitnik, trotočka) i znakovi komunikacije ili poruke (dvotočka, navodnici, crte, oble i uglate zagrade); veliko početno slovo i razmak između riječi uz točku najstariji su temelji interpunkcije.

Prema veličini jedinica teksta koji se odijeljuju razlikuju se tri tipa interpunkcije:

- interpunkcija riječi koja uključuje razmake i velika slova, točka iza kratice, crtica, apostrof, kosa crta
- sintaktička i komunikacijska interpunkcija
- interpunkcija teksta ili *la mise en page*

Prva se dva tipa tiču samoga teksta (*interieurs au texte*) i dio su jezične poruke pisca, autora, dok je treći tip ono što okružuje tekst te pripada *prijenosnicima* (*transmetteurs*) poput tajnica, ispravljča, urednika. Podjela na znakove koji pripadaju autoru, odnosno prijenosniku nije uvijek sasvim jasna jer pojedini znakovi mogu pripadati objema skupinama.

Catach (1996: 8-9) daje definiciju *la mise en page*: skup vizualnih tehnika organizacije i prezentacije knjige/teksta (*objet-livre*) koje obuhvaćaju međurečenične i međustranične razmake te sve postupke u tekstu koji sudjeluju u njegovu uređivanju i isticanju. Interpunkcijom se, prema istome izvoru, naziva skup vizualnih znakova organizacije i prezentacije koji prate pisani tekst, koji se nalaze u tekstu i koji su zajednički rukopisu i tiskanoj verziji; interpunkcija obuhvaća nekoliko vrsta različitih grafičkih znakova (*classes*) koji čine sustav za upotpunjavanje ili zamjenjivanje informacije izražene slovima.

Catach skreće pozornost i na mnogobrojnost funkcija koje interpunkcija može obnašati označujući (1996: 53):

- granice i segmentiranje iskaza
- veće i manje pauze u govoru i pismu
- intonaciju (izraz, melodija, linije,³⁰ dikcija,³¹ ritam)
- modalnost
- konstrukciju i odnose među dijelovima
- razliku tema/rema
- odnose među sugovornicima
- razliku parcijalnih značenja i globalnoga značenja
- specifične gramatičke razlike
- jasnoću iskaza itd.

³⁰ U izvornome tekstu stoji *contours*.

³¹ U izvornome tekstu stoji *débit*.

„*Tous les signes de ponctuation sont des raccourcis ; tous, sans exception, sont la marque d'une ellipse.*“ (Drillon 1991: 19). Svaki interpunkcijski znak ima određeno značenje. Navodnici znače *citiram*, crtica (*tiret*) *prekidam (se)* itd.

Prve interpunkcijske znakove primjenjuje Aristophane de Byzance na prijelazu s trećega na drugo stoljeće prije Krista. Koristi se trima znakovima: savršena točka ili ekvivalent alinee (stavljala se gore pokraj zadnjega slova u riječi), donja točka, ekvivalent točke (dolje pokraj završetka riječi) i srednja točka, ekvivalent točke-zareza (u sredini na kraju riječi). (ibid. 21)

O poteškoćama i pitanjima koji se tiču područja interpunkcije progovaraju mnogobrojni jezikoslovci.

„*Si la ponctuation était une science exacte, alors langue et pensée seraient identiques pour tous les hommes.*“

Drillon (1991: 12) tim riječima upućuje na neuhvatljivost interpunkcije koja je u tome smislu usklađena s neuhvatljivošću jezika i misli, obilježjima čovjeka koji se ne mogu svesti u stroge znanstvene okvire.

„*Bien que partie intégrante du code graphique, étroitement normé, la ponctuation constitue aujourd'hui pour l'individu qui écrit la plus précieuse des marges de liberté.*“ (Catach 1996: 9)

Kako objasniti slobodu koju pruža interpunkcija s obzirom na normiranost grafičke strane jezika? Interpunkcija je sastavni dio jezične djelatnosti sačinjene od normiranoga, od društva prihvaćenoga dijela, tj. jezika kao sustava, i „slobodnijega“ dijela, govora koji pripada svakome pojedincu i koji, iako utemeljen na pravilima, nikad ne može biti u potpunosti kontroliran. Catach (ibid.) uz to ističe da se interpunkcija nalazi na razmeđu brojnih raznorodnih znanstvenih i umjetničkih grana, poput književnosti, lingvistike, logike, retorike, kazališne dikcije, povijesti jezika, semiologije ili stilistike.

O različiteme statusu interpunkcije u okviru pravopisa, ali i općenito u okviru jezične problematike u hrvatskome i francuskome jeziku govori i činjenica da se o interpunkciji hrvatskoga jezika govori opširno u okviru pravopisa, a u gramatikama se samo spominju glavna pitanja interpunkcije. S druge se strane u ekvivalentnome priručniku francuskoga jezika (*Le Bon usage* 1980), koji možemo promatrati i kao opširnu gramatiku, pravopisni dio ne razmatra zasebno, a interpunkciji su posvećena ili zasebna djela ili pak dijelovi gramatika.

Prikazat ćemo u nastavku kako se u odabranim francuskim gramatikama i knjigama posvećenima interpunkciji govori o interpunkcijskim znakovima.

Prema *Grammaire méthodique du français* (Riegel, Pellat i Rioul 1999: 83) u francuskome jeziku razlikujemo sljedeće interpunkcijske znakove: zarez (*virgule*)

(,), točka-zarez (*point-virgule*) (;), točka (*point*) (.), uskličnik (*point d'exclamation*) (!), upitnik (*point d'interrogation*) (?), trotočka (*points de suspension*) (...), dvotočka (*deux points*) (:), navodnici (*guillemets*) («»), crta (*tirets*) (-), oble zagrada, (*parenthèses*) () i uglate zagrada (*crochets*) [], spojnica (*trait d'union*) (-), apostrof (*apostrophe*) (').

Grevisse u *Le bon usage* (1980) na istome mjestu nabraja interpunkcijske i tipografske znakove: točka, upitnik, uskličnik, zarez, točka-zarez, dvotočka, trotočka, oble zagrada, uglate zgrade, navodnici, crta, asterisk i alinea.

(ibid. 1425) Asterisk – „*un petit signe en forme d'étoile qui indique un renvoi ou qui, simple ou triple, tient lieu d'un nom propre qu'on ne veut pas faire connaître, sinon parfois par la simple initiale. Dans les ouvrages philologiques, l'ast. placé devant un nom indique qu'il s'agit d'une forme supposée.*“

Alinea označuje dužu stanku od točke. Odvajanje rečenica, uvučeni red koji označuje kraj misli i početak nove misli, tj. teme.

Za Catach (1996) interpunkcijski su znakovi točka, upitnik, uskličnik, trotočka, zarez, dvotočka, točka-zarez, oble zagrada, uglate zgrade, vitičaste zgrade, crta, crte, navodnici. U posebnu skupinu (interpunkcijskih znakova) na razini riječi ubraja, uz veliko slovo i točku iza kratica, crticu, apostrof i crticu razdvajanja (*vil-lage*). Bjelina, kurziv, podcrtana slova, igre oblikom slova obuhvaćaju sve tri razine interpunkcijskih znakova.

Tablica 3: prikaz francuskih interpunkcijskih (i tipografskih) znakova prema Grevisse (1980), Drillon (1991), Catach (1996) te Riegel, Pellat i Rioul (1999).

G 1980.	D 1991.	C 1996.	RPR 1999.
13 ³²	13	21	16
Točka	Točka	Točka	Točka
Upitnik	Upitnik	Upitnik	Upitnik
Uskličnik	Uskličnik	Uskličnik	Uskličnik
Zarez	Zarez	Zarez	Zarez
Točka-zarez	Točka-zarez	Točka-zarez	Točka-zarez
Dvotočka	Dvotočka	Dvotočka	Dvotočka
Trotočka	Trotočka	Trotočka	Trotočka
Oble zagrada	Oble zagrada	Oble zagrada	Oble zagrada
Uglate zgrade	Uglate zgrade	Uglate zgrade	Uglate zgrade
Navodnici	Navodnici	Navodnici	Navodnici
Crta	Crta	Crta	-

³² Broj interpunkcijskih znakova navedenih u pravopisu.

-	-	Crte	Crte
Asterisk	Asterisk ³³	-	-
Alinea	Alinea	-	Alinea
-	-	Veliko slovo	Velika slova (<i>capit.</i>)
-	-	Crtica	Crtica (spojnica)
-	-	Apostrof	Apostrof
-	-	Crtica razdvajanja	-
-	-	Bjelina	-
-	-	Kurziv	Kurziv
-	-	Podcrtana slova	-
-	-	Igre oblikom slova	-
-	-	Vitičaste zagrade	-
-	Eksponirani broj ³⁴	-	-
-	Kosa crta ³⁵	-	-
-	-	-	Podobljana slova

Iz Tablice 3 jasno je vidljivo da su popisi interpunkcijskih znakova koji se spominju u odabranoj francuskoj i hrvatskoj literaturi djelomično različiti. Prije nego što skrenemo pozornost na uočene međujezične razlike (koje su vidljive iz Tablica 2 i 3), zadržat ćemo se na analizi razlika vidljivih u Tablici 3. Kao i u tabličnome prikazu koji donosi interpunkcijske znakove hrvatskoga jezika (Tablica 2), između stupaca Tablice 3 nema apsolutnoga suglasja u popisu interpunkcijskih znakova. Potrebno je reći da, za razliku od obrade interpunkcijskih znakova hrvatskoga jezika, u navedenim referencama nema isticanja razlike između uporabe pojedinoga znaka kao interpunkcijskoga i pravopisnoga. Pojasnit ćemo to na primjeru interpunkcijskoga znaka točke. Catach (1996: 50-51) dvije potpuno različite uporabe točke – kao oznake završetka rečenice i kao oznake skraćenoga oblika riječi naziva istim terminom *signe de ponctuation*; ipak, točka kao oznaka završetka rečenice pripada skupini *ponctuation de premier ordre* (djeluje na razini

³³ Asterisk, kosa crta i eksponirani broj sekundarni su znakovi koji se, prema nejasnim kriterijima, ne smatraju interpunkcijskim znakovima. (Drillon 1991: 427)

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

višoj od rečenice), dok je točka kao oznaka skraćivanja riječi dio skupine *punctuation de troisième ordre* (djeluje na razini manjoj od rečenice). Drillon (1991), jednako kao i Grevisse (1980), bez naznačavanja razlike govori o točki u njezinim dvjema uporabama (*point final* i *point abrégé*). Većina odabranih francuskih autora na popis interpunkcijskih znakova stavlja alineju koje nema u Tablici 2. Apostrof se također, prema nekim francuskim autorima, ubraja u interpunkcijske znakove, dok ga se u hrvatskome izostavlja. Bjelina se, kao i različiti tipovi slova (prema Catach) smatra interpunkcijskim znakom. Bitnu razliku između hrvatskoga i francuskoga popisa čini i interpunkcijski znak polunavodnici koji se uopće ne spominje u odabranoj francuskoj literaturi.

Pošavši od kriterija o razlikama između interpunkcijskih i pravopisnih znakova te popisa prikazanih u Tablici 2 i Tablici 3 dolazimo do vlastite liste interpunkcijskih znakova (poklapa se u najvećoj mjeri s prvim stupcem Tablice 2, tj. pravopisom iz 2001.³⁶) koju ćemo primijeniti u pretraživanju građe i njezinoj analizi:

- Točka
- Upitnik
- Uskličnik
- Točka-zarez
- Zarez
- Dvotočka
- Trotočka
- Crta
- Crte
- Zagrade

5.4. Funkcije interpunkcijskih znakova

Interpunkcijski znakovi u pisanome tekstu mogu imati **prozodijsku, sintaktičku** ili **semantičku** funkciju (Riegel, Pellat i Rioul 1999: 84-87). Bitno je istaknuti kako pojedini interpunkcijski znakovi mogu imati više od jedne funkcije. Tako na primjer uskličnik u rečenici *Kakav lijep dan!* ima istodobno i prozodijsku i sintaktičku funkciju jer označuje kraj rečenice i način na koji rečenicu treba izgovoriti kako bi se dočarao osjećaj radosti i ushićenja.

Prozodijskom funkcijom interpunkcijski znakovi označuju sintaktičko-logičke pauze ili stanke razgraničenja te intonaciju s kojom su usko povezani ritam, glasnoća i govorna brzina.

³⁶ Od popisa interpunkcijskih znakova navedenih u pravopisu iz 2001. godine naš se popis razlikuje prema uvrštavanju trotočke i izostavljanju dvostruke crtice.

Sintaktička funkcija sastoji se u odjeljivanju riječi, odjeljivanju dijelova rečenice i odjeljivanju rečenica.

Zahvaljujući svojoj semantičkoj funkciji, interpunkcijski znakovi mogu pridonijeti razumijevanju smisla riječi i rečenica u pisanome tekstu.

Pri organizaciji pisanoga teksta uz interpunkcijske znakove bitno je spomenuti i **tipografske** znakove koji vizualno pridonose većoj preglednosti teksta i, što je još važnije, mogu upućivati na semantički povezane cjeline, paragrafe. Riječ je o **alineji** (*alinéa*), **kurzivu** ili kosim slovima (*italiques*), **masnim** ili podebljanim **slovima** (*les caractères gras*) te **velikim slovima** (*lettres capitales*). Svaki od navedenih znakova ima svoju funkciju u pisanome tekstu.

Alineja je postupak prelaženja novom rečenicom u novi red kako bi se naznačio početak novoga paragrafa. Time se naznačuje pauza veća od one koju donosi interpunkcijski znak točka. Na taj se način ističe početak novoga paragrafa radi veće preglednosti, ali i kako bi se ujedno naglasila semantička povezanost pojedinih paragrafa koji razrađuju određenu misao ili temu.

Kosa slova služe za isticanje elemenata u tekstu, navođenje naslova književnih i drugih djela, citiranje, navođenje primjera i slično. Masna slova uglavnom služe za isticanje riječi i skupova riječi ili označavanje naslova i podnaslova u tekstu. Funkciju sličnu masnim slovima imaju i velika slova koja pretežito ističu određene riječi.

5.5. Interpunkcija i rečenica

Iako se u novije vrijeme sintaktičke granice, a s njima i granice interpunkcije protežu preko granice rečenice, interpunkcijski se znakovi u skladu s pravopisnom tradicijom nazivaju i rečeničnim znakovima, što govori o posrednoj povezanosti interpunkcije i rečenice. O tome svjedoči i napomena iz *Hrvatskog pravopisa* (2011: 78) prema kojoj je razgođe (interpunkcija) istodobno i strukturno, jer se pri njegovu propisivanju uzima u obzir jezična struktura (i njezina pravila), i sintaktičko „*jer su pravila za upotrebu razgodaka usko vezana uz rečenicu i njezine dijelove pa bi se ona zapravo trebala nalaziti u sintaksi.*“

I *Hrvatska gramatika* (2005: 457–458) u tijesnu vezu dovodi interpunkcijske znakove i rečeničnu granicu:

„*Nezavisno složene rečenice nastaju tako da se ishodišnim rečenicama pri sklapanju u jednu rečenicu rečenična granica promijeni u nerečeničnu, takvu koja se više ne nalazi na kraju rečenice nego promijenjena ostaje unutar nje. U skladu s tim mijenjaju se i znakovi koji takve granice označuju: točka (.), kao znak rečenične granice, mijenja se ili u točku zarez (;) ili u zarez ili u crtu (–) ili u dvotočku (:). Rečenica koja tako nastaje, nizanjem međusobno nezavisnih rečeničnih ustrojstava, uz ukidanje rečeničnih granica, zove se rečenični niz.*“

Točka zarez upotrebljava se u nizanju onda kada se unutar rečeničnoga niza dokinuta rečenična granica među rečenicama želi još maksimalno sačuvati, kad se novouspostavljena nerečenična granica osjeća gotovo kao rečenična.

Zarez se upotrebljava onda kad se unutar rečeničnog niza dokinuta rečenična granica među rečenicama više ne čuva tako jako nego se uvelike već osjeća kao nerečenična.

Crta se upotrebljava onda kad se unutar rečeničnog niza među rečenicama želi naglasiti granica i stanka.

Dvotočka se upotrebljava onda kad se unutar rečeničnog niza od sadržaja jedne rečenice želi uputiti na sadržaj druge.“

Prema *Hrvatskom pravopisu* (2011: 79) „Točka je razgodak kojim se označuje kraj rečenice. Što je rečenica i kolika će ona biti, kratka ili duga, određuje pisac.“

Točka dakle označuje kraj rečenice, međutim o tome što je rečenica može se raspravljati i raspravlja se.

O rečenici se može govoriti iz različitih perspektiva. Jedna od njih je odnos *rečenica – diskurs*.³⁷ Prema Katičiću (1991: 14) rečenica je glavna sintaktička jedinica čija je bitna osobina završenost. Kako bi opisao i odredio rečenicu, autor polazi od više jezične jedinice nego što je to rečenica, od diskursa.³⁸ Diskurs je (Katičić 1991:15-17) potpun jezični izraz koji sadrži sve što je trebalo i što se htjelo reći. U duljim se diskursima čitateljima daju prilike za odmor, pauze u praćenju složenih interdiskursnih odnosa. Tim se pazama zavisnosti među jezičnim znakovima gotovo sasvim prekidaju, a jezična jedinica omeđena takvim granicama naziva se *rečenica*. Kada govornik oblikuje diskurs, koristi se slobodom odabira stavljanja rečeničnih granica, strukturiranja i organiziranja diskursa. Pri tome se poštuje pravilo potpunosti i zaokruženosti jezičnih znakova koji čine rečenicu tako da bi kraj svake od rečenica unutar diskursa ujedno mogao biti i kraj samoga diskursa.

Rečenici se može pristupiti i iz perspektive dihotomije *gramatika – komunikacija*. Tako se s jedne strane (Silić 2007: 219-225) može razlikovati rečenica kao kategorijalno-gramatička jedinica i rečenica kao komunikacijsko-obavijesna jedinica, koju se naziva iskazom, s druge strane. Pri tome je rečenica nekontekstualna veličina i model, a iskaz kontekstualna veličina i realizacija toga modela. Kategorijalno-gramatički plan služi kao organizacija komunikacijsko-obavijesnoga plana. Navedena dihotomija vuče korijene iz puno poznatije dihotomije *langue – parole* (jezik – govor) švicarskoga lingvистa Ferdinanda de Saussurea. Stavimo li ove dvije dihotomije jednu nasuprot drugoj, razvidno je da u blisku vezu dolaze pojmovi

³⁷ Na isti se način rečenica definira u *Hrvatskoj gramatici* (2005). Više o tome: 4.7.1.1. Rečenica i njezina definicija u odabranim hrvatskim i francuskim gramatikama.

³⁸ Izvorni autorov termin je *diskurz*.

s lijeve, odnosno desne strane. Pojmovi su i s lijeve (*langue, gramatika, rečenica*) i s desne strane te višestruke dihotomije (*parole, komunikacija, iskaz*) neraskidivo povezani.

Mogućnost sagledavanja rečenice iz različitih motrišta naznačena je u *Pravopisu hrvatskoga jezika* (2001: 12): „*Rečenica je gramatički, značenjski i intonacijski cjelovita komunikacijska jedinica.*“ Iz navedene je definicije sasvim razvidno da je rečenica složena kategorija kojom su obuhvaćena tri (istodobno i odvojena i združena) dijela: gramatički, semantički i intonacijski. Ti se sastavni dijelovi podudaraju s tri interpunkcijska načela (strukturno, semantičko i ritmo-melodijsko) na kojima mogu počivati pravila o pisanju interpunkcijskih znakova, o čemu ćemo progovoriti više u nastavku.

5.6. Interpunkcijska načela

„*Pravopisna se pravila o pisanju rečeničnih znakova temelje na trima načelima: strukturnom, (logičko-)semantičkom i ritmo-melodijskom. Odatle može biti riječi i o trima tipovima interpunkcije, strukturnoj, (logičko-)semantičkoj i ritmo-melodijskoj.*“ (Badurina 1996: 51)

Pravopisna pravila interpunkcije koja se temelji na strukturnome načelu slijede gramatičku strukturu rečenice te uključuju rečenicu kao gornju, najvišu jezičnu jedinicu, bez uzimanja u obzir rečeničnoga konteksta, veza između rečenica i skupova rečenica u tekstu. Kod gramatičkog tipa interpunkcije gramatička/sintaktička pravila stavljaju se ispred značenja određujući tako pisanje pojedinih interpunkcijskih znakova.

(Logičko-)semantička interpunkcija temelji se na smislu teksta i iskaza. Ne zaustavlja se, poput strukturne interpretacije, na rečenici, nego nužno uključuje nadrečenično jedinstvo. Nazivaju je još i slobodnom interpunkcijom jer u prvom redu ovisi o smislu, a tek onda o gramatičkoj strukturi rečenice. Vrlo je često oslonjena na gramatičko ustrojstvo rečenice s jedne i na ritmo-melodijska obilježja iskaza s druge strane zato što se, u nekim slučajevima, pravila pisanja semantičke interpunkcije mogu poklapati i sa smislom, i s gramatičkim ustrojem i s ritmomelodijskim svojstvima iskaza.

Ritmo-melodijska interpunkcija temelji se na ritmo-melodijskim svojstvima iskaza: intonaciji, pauzi i naglasku. Često je povezana s logičko-semantičkom interpunkcijom (veže ih utemeljenost na iskazu kao komunikacijskoj jedinici umjesto na rečenici kao gramatičkoj jedinici), ali njezina se pravopisna pravila ne podudaraju nužno s pravilima interpunkcije utemeljene na semantičkome načelu.

Interpunkcija hrvatskoga jezika temelji se na (logičko-)semantičkome načelu, a interpunkciju francuskoga jezika nazivamo ritmo-melodijskom.

Različiti pravopisi hrvatskoga jezika pokazuju i zastupaju različita gledišta na mnogobrojna jezična pitanja. Tako je i s interpunkcijom. U općenitome opisu pravila o pisanju interpunkcijskih znakova naišli smo na, za temu ovoga rada, dragocjenu napomenu o naravi interpunkcije u hrvatskome jeziku koja je izostavljena u novijem izdanju iz 2011. (Babić, Finka i Moguš 2000: 124):

„U ovim pravilima o upotrebi razgodaka uzima se u obzir jezična struktura pa se razgođe može nazvati strukturnim. Budući da je svojom glavninom određeno sintaktičkim kategorijama, mogli bismo ga nazvati i sintaktičkim razgođem.“

Takvo određenje načela interpunkcije hrvatskoga jezika nije u skladu s pravim stanjem stvari na tome području od 1960. godine kada na snagu stupa novi interpunkcijski tip o čemu piše Lada Badurina: (2006a: 145-158):

„(...) hrvatska je interpunkcija Broz–Boranićeva tipa bila zasnovana na strukturnom (ili gramatičkom) načelu. Takva se interpunkcija naziva strukturnom ili gramatičkom: rečenici se naime pristupa kao gramatičkoj (jezičnoj) jedinici, pa se i pisanje interpunkcijskih – upravo rečeničnih! – znakova propisuje s obzirom na rečeničnu strukturu (primjerice, u interpunkciji će se toga tipa zarez načelno pisati između klauza/surečenica složene rečenice). Naprotiv, pravopisnom je knjigom iz 1960. godine najavljen novi interpunkcijski tip – takozvana slobodna interpunkcija. Riječ je o interpunkcijskoj normi koja se pretežito gradi – ili bi barem trebala biti izgrađena – na semantičkom, odnosno logičko-semantičkom načelu. Ukratko, semantička se interpunkcija zasniva na rečenici kao komunikativnoj jedinici, dakle na iskazu, koji pak ima svoje obavijesno ustrojstvo (obavijesni subjekt i obavijesni predikat ili temu i remu, odnosno dano i novo). Utoliko će i pisanje interpunkcijskih znakova utemeljeno na tom načelu ovisiti o smislu iskaza. Budući da iskaz svoj smisao zadobiva u (kon)tekstu (iskaz kao kontekstualno uključena rečenica), i interpunkcijski će znakovi nužno nadrastati skućene i krute rečenične granice; rečenica će se naime pokazati preuskim, neizbježno stoga i nedovoljno pouzdanim okvirom za uspostavljanje jasnih i jednoznačnih pravila za pisanje rečeničnih/»rečeničnih« znakova. S druge strane u semantičkoj će interpunkciji biti i elemenata logičke interpunkcije (kao što je, uostalom, bilo i u strukturnoj), što prepoznaje se, recimo, u pisanju zarezova ispred suprotnih dijelova nezavisnosložene rečenice, ali i strukturne interpunkcije, prema kojoj se zarez piše između sastavnica zavisnosložene rečenice kada one dolaze u inverziji (o tome usp. Silić 1998, 392; Silić 2002, 48)“.